

TELEPÜLÉSHÁLÓZAT-FEJLESZTÉS MAGYARORSZÁGON TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Településhálózat

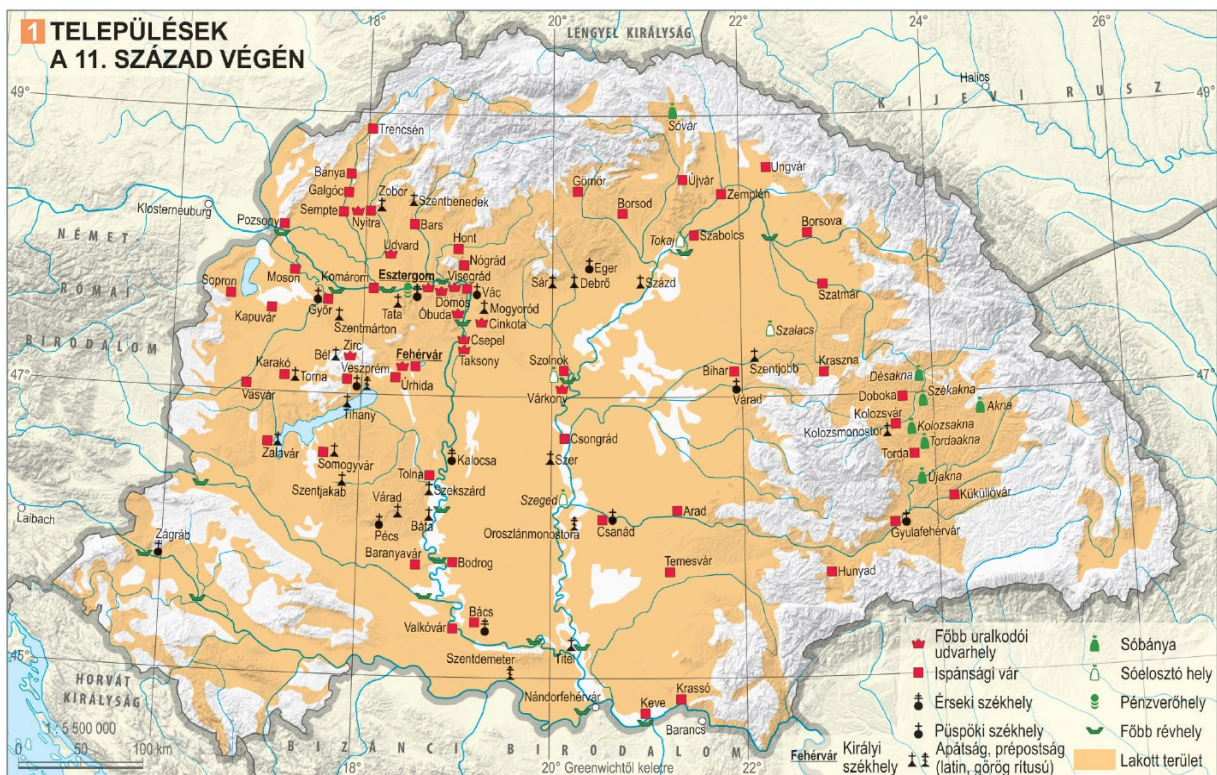
- A településállomány elemei és a köztük kialakult történeti kapcsolatrendszer.
- A települések tulajdonságaik, tartalmuk, alkotóelemeik (lakosság, intézmények, gazdálkodó szervezetek, infrastruktúra stb.) révén különböző **hálózatokba szerveződnek**, rendszerekbe **integrálódnak**, (fizikailag, virtuálisan, mentálisan) **összekapcsolódnak**.
- A településhálózat a társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok alapvető térbeli következményeit hordozza (**fejlődéstörténete van**), miközben egyúttal a jövőbeli törekvések kiindulópontját is jelenti (**fejlesztési kategória**).

Településhálózat-fejlesztés

- A településhálózat mint rendszer **meglehetősen stabil** jellegű, elsősorban hosszabb távon formálódik.
- Az **államhatalom történetileg folyamatosan, céltudatosan és néha erőszakosan beavatkozott a települési folyamatokba.**
- A településhálózat-fejlesztés **nem az államszocializmus találmánya.**
- A településfejlesztés és a településhálózat-fejlesztés **látszólag áll csak távol a direkt nagypolitikai folyamatoktól.**
- Jellemzően **tudományos háttere**, megalapozottsága van.

HOSSZÚ TÁVÚ TÖRTÉNETI FOLYAMATOK, MODERNIZÁCIÓS KIHÍVÁSOK

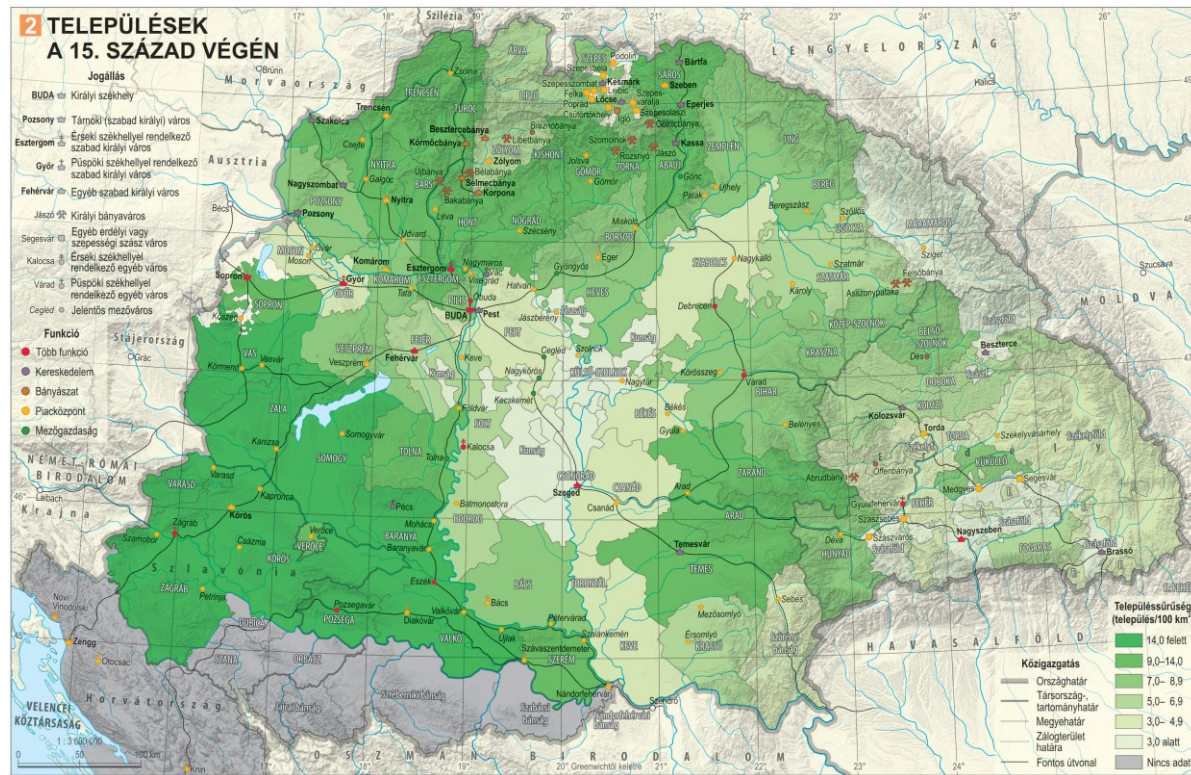
Egyház- és államszervezés

Forrás: MNA, 2021

- Adminisztratív funkciók
- Tatárjárás (1241–42)
- Második honalapítás

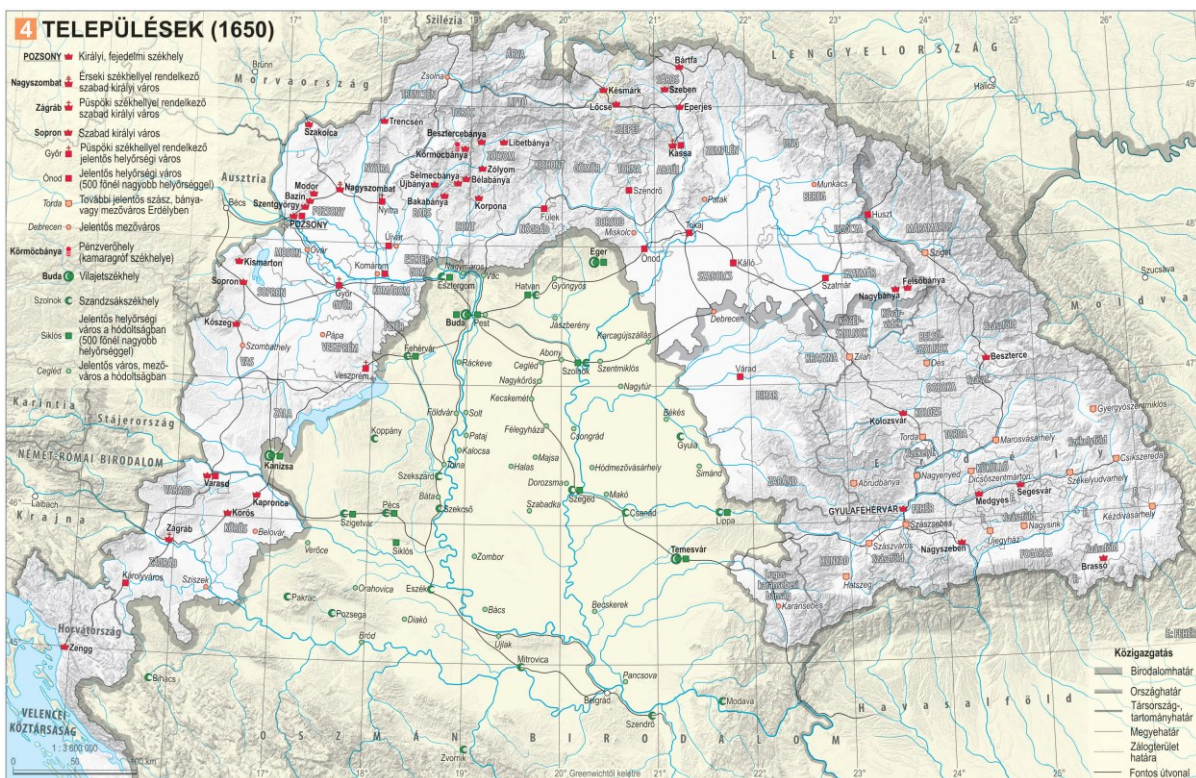
Késő középkor

Forrás: MNA, 2021

- Városi funkciójú települések kialakulásának feltételei
- Kiemelkedés lehetősége a település-állományból (jogtöbblet)

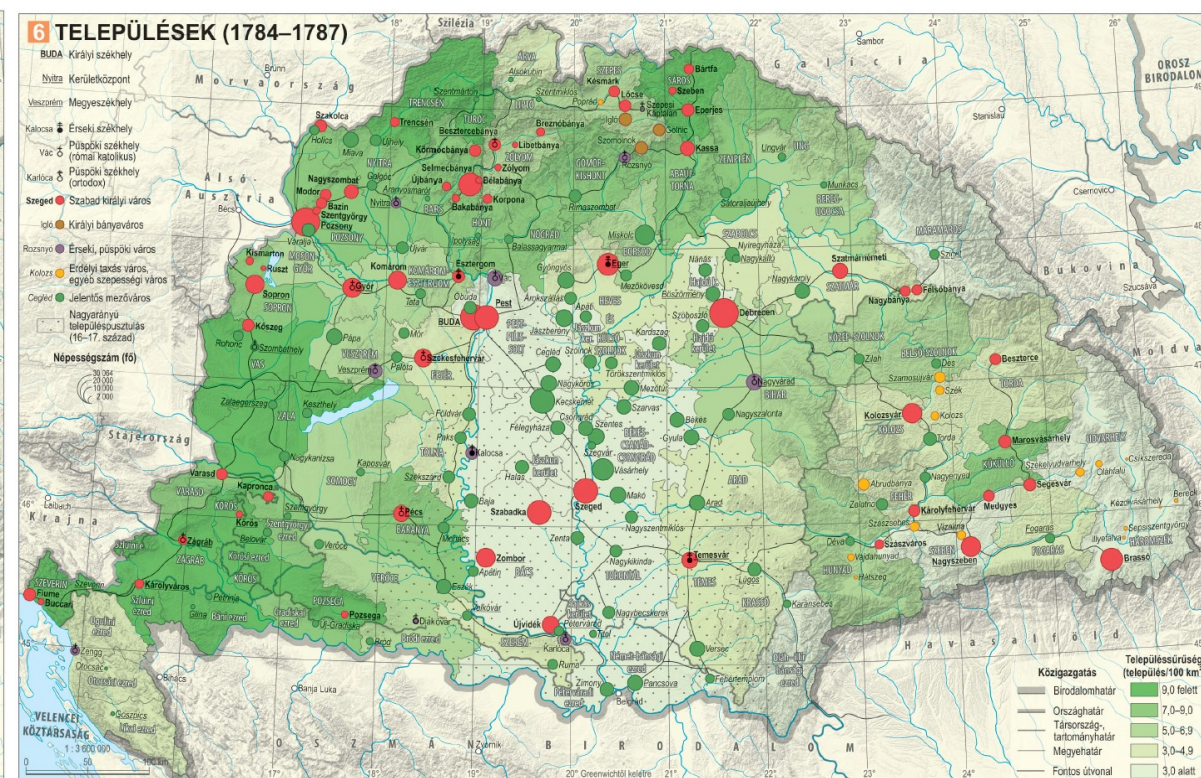
A hódoltság időszaka

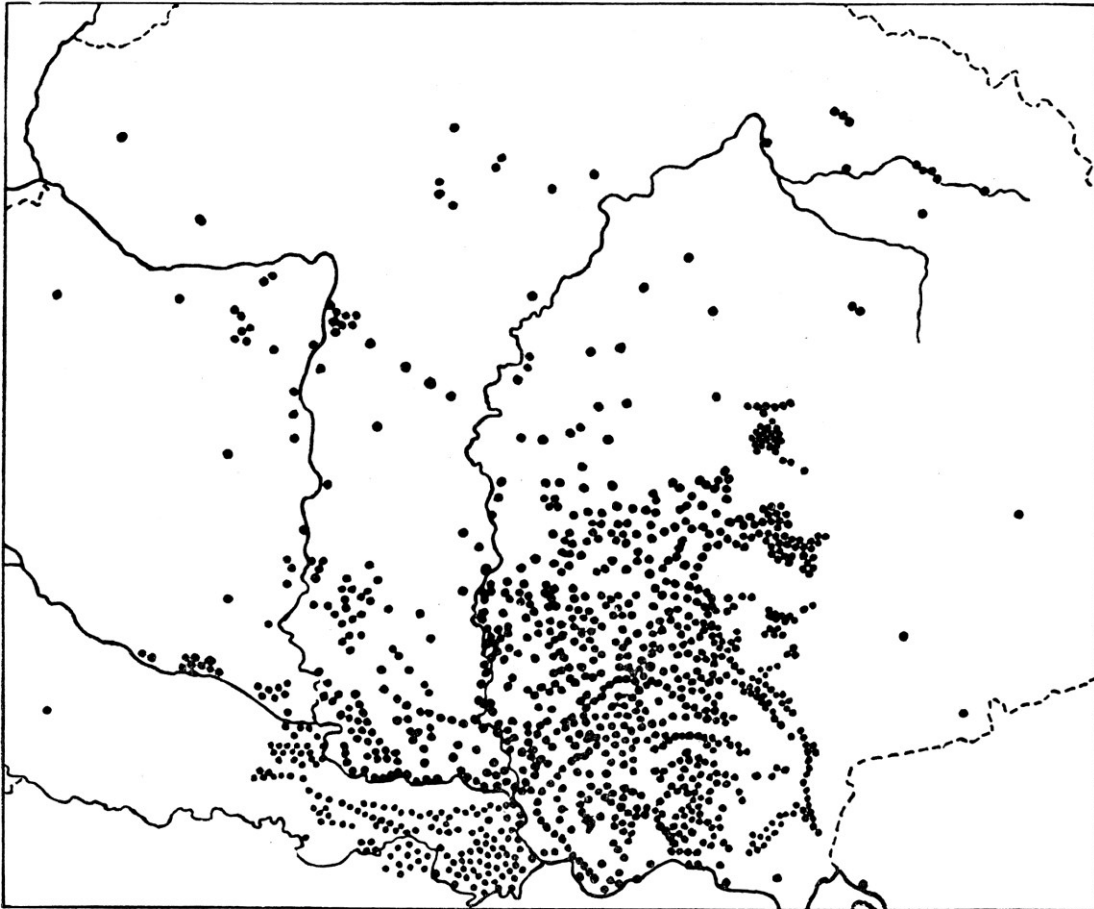
Forrás: MNA, 2021

- Európai centrumtértség áthelyeződése
- Hanyatlás, periferiahelyzet

Rekonstrukció, feudális állam

Mérnöki alaprajzú falvak

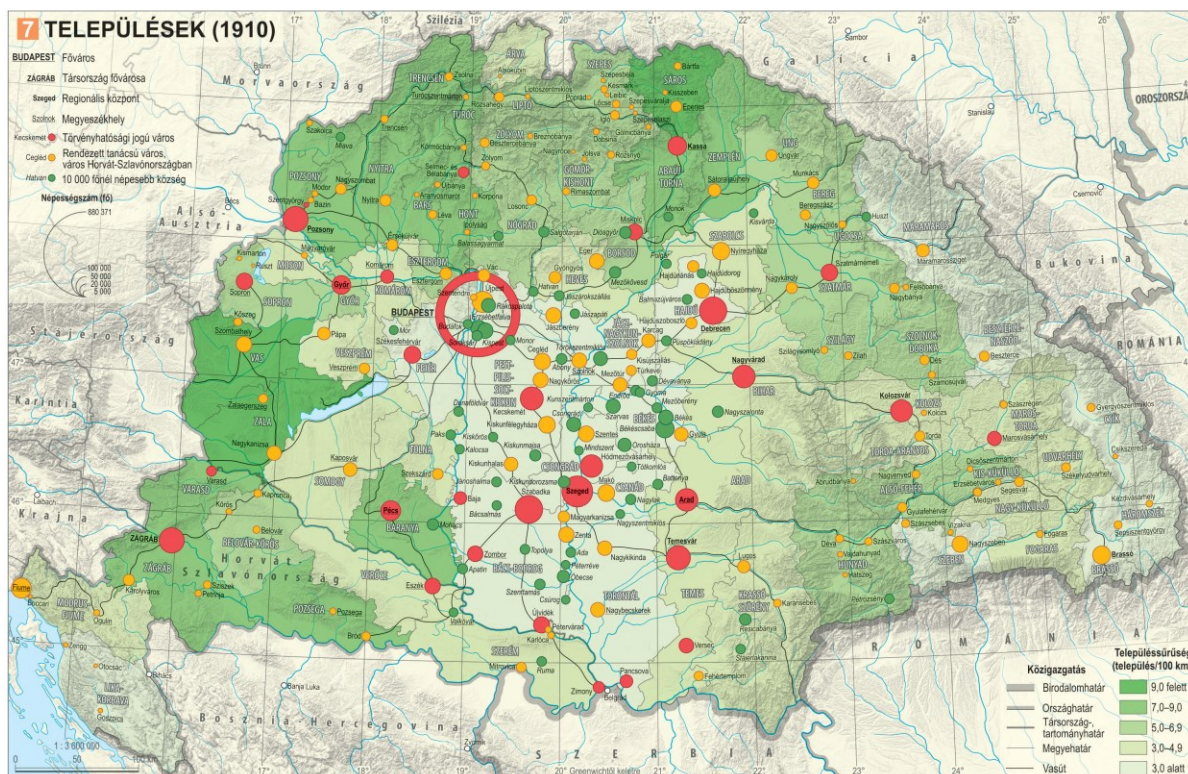
Forrás: Prinz, é.n.

Birodalom- és fővárosépítés

Forrás: Széchenyi, 1848

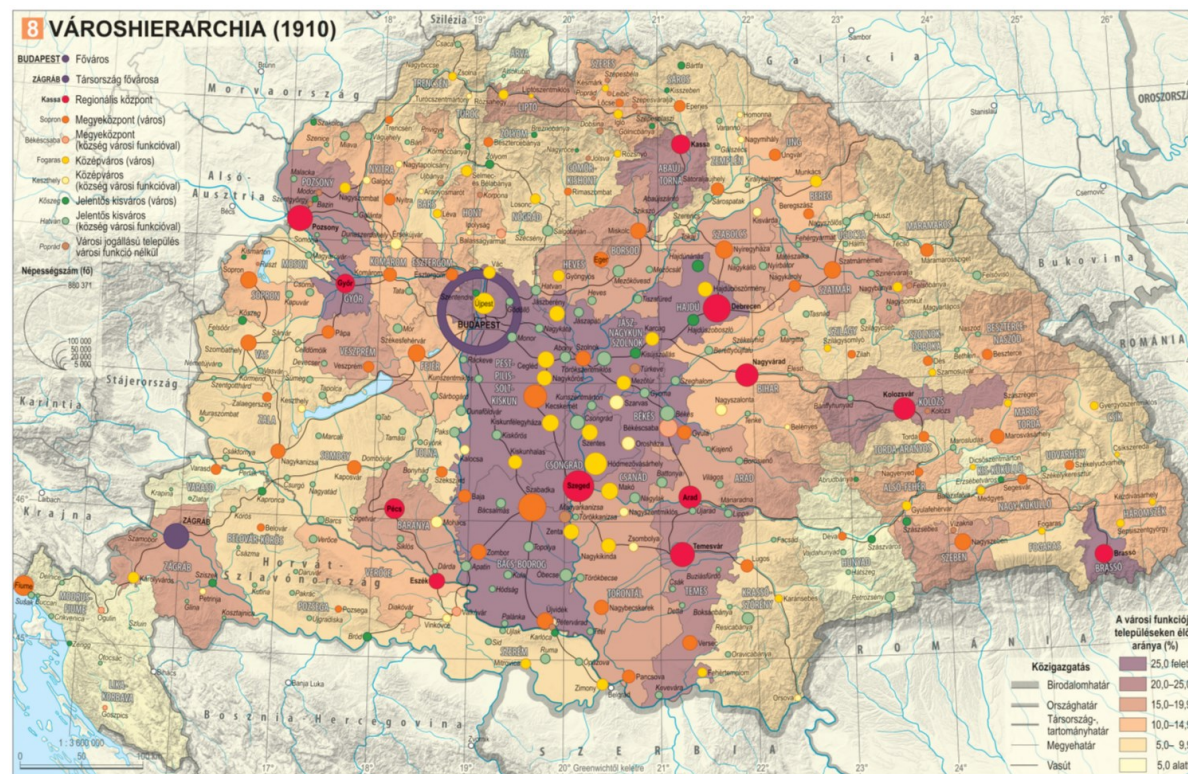
Modernizáció

Forrás: MNA, 2021

- Reformkor, Dualizmus
- Polgári, tőkés fejlődés
- Ipari forradalom
- Vasút szerepe (tér szerkezeti tengelyek)

Modernkori városhálózat kialakulása

Forrás: MNA, 2021

- Budapest primátusa
- Fővárosi agglomeráció kialakulása
- Régióközpontok (ellenpólusok) kiemelkedése
- Fiume fejlesztése

Közigazgatási térszervezés

- Hazánk „elvesztette a XX. századot”. Az előidézett „rendszerátalakítások” időszakában különösen előtérbe került a közigazgatás reformja (is).
- Mind a politikai elit, mind pedig a társadalom tisztában volt azzal, hogy a közigazgatási reform egyben jelentős társadalmi reformot is jelent.
- A közigazgatási területbeosztás viszonylag „konzervatív” összetevő.
A kialakult területi struktúrák egyfajta stabilitással rendelkeznek, nemcsak önmagukból adódóan, hanem a hozzájuk kapcsolódó érdekek miatt is.

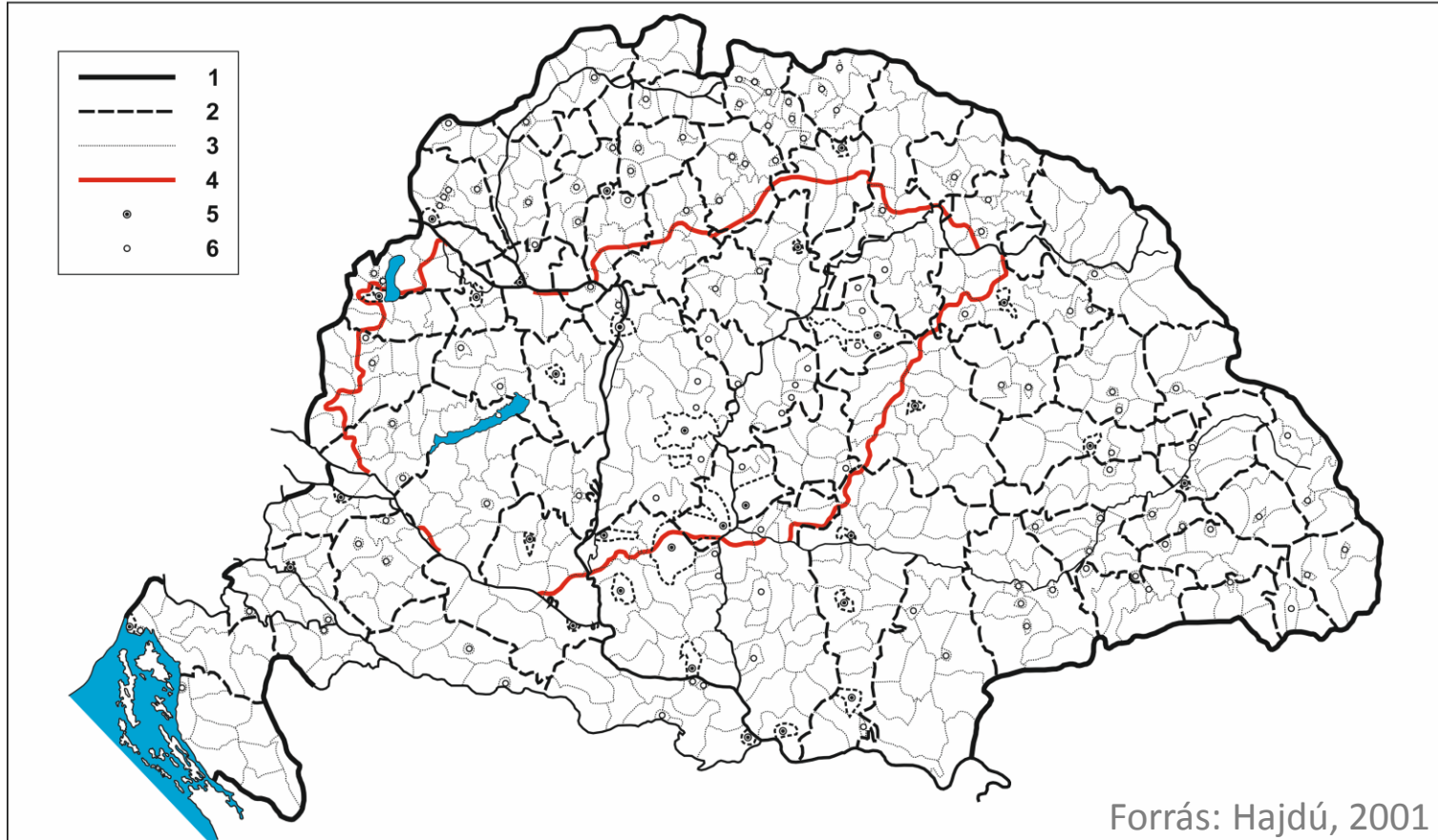
A közigazgatás „két története”:

- A ténylegesen működő, részben szakaszosan reformált közigazgatás.
- A szinte minden időszakban „rossznak talált” közigazgatás kritikájának, megreformálására irányuló törekvések története.

Trianon következményei

30. ábra

Magyarország területi struktúrájának átalakulása a trianoni békeszerződés következtében

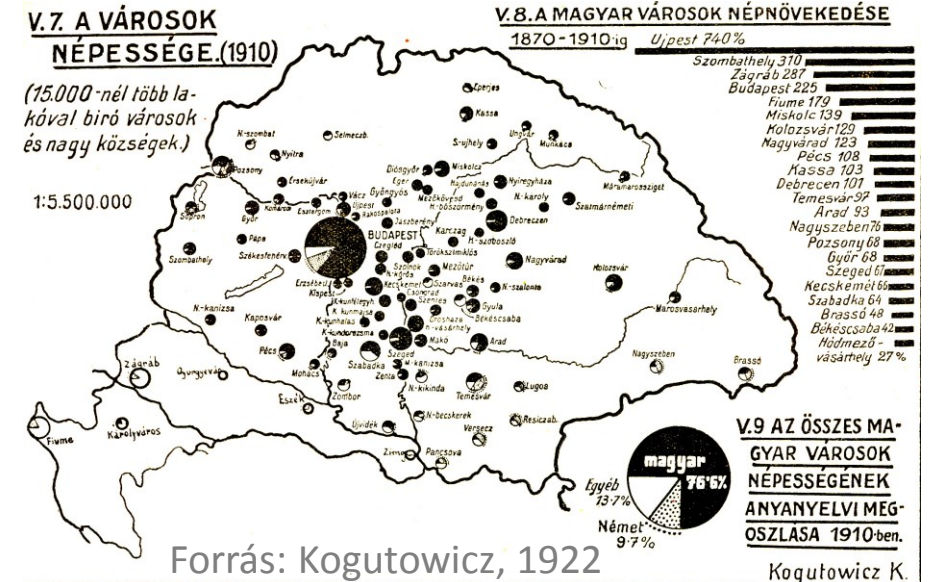
Forrás: Hajdú, 2001

Jelmagyarázat: 1 – Régi országhatár; 2 – Megyehatár; 3 – Járashatár; 4 – Új országhatár; 5 – Törvényhatósági jogú város; 6 – Rendezett tanácsú város.

V.7. A VÁROSOK NÉPSSÉGE.(1910)

(15.000-nél több lakóval bíró városok és nagy községek.)

1:5.500.000

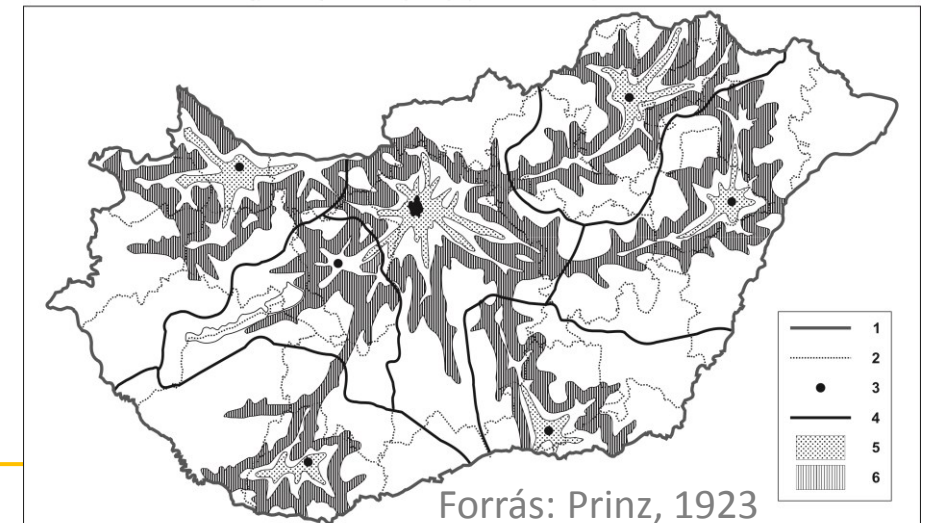

Forrás: Kogutowicz, 1922

Kogutowicz K.

35. ábra

Magyarország közlekedésgéografiai főidékei Prinz, Gyula szerint, 1923

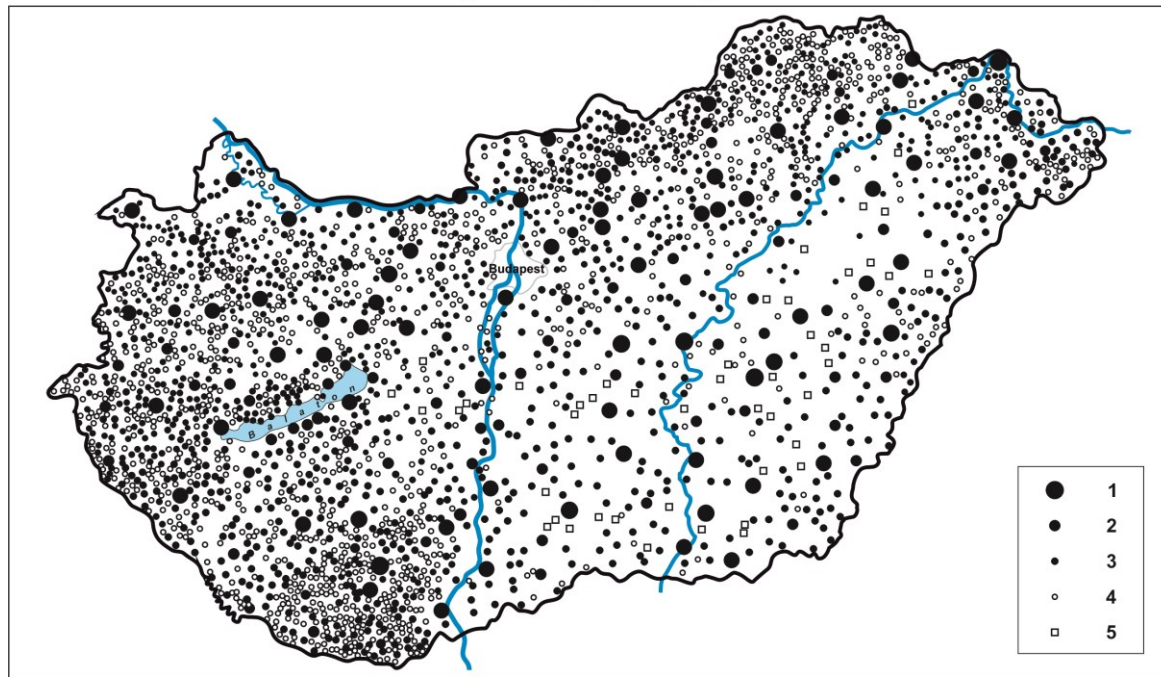
Forrás: Prinz, 1923

Jelmagyarázat: 1 – Országhatár; 2 – Megyehatár; 3 – Tervezett kerületi központ; 4 – Tervezett kerülethatár; 5 – A tervezett kerületi központ egyirás izokrón-területe; 6 – A tervezett kerületi központ háromirás izokrón-területe.

Szisztematizálás

49. ábra

A települések osztályba sorolása, 1951

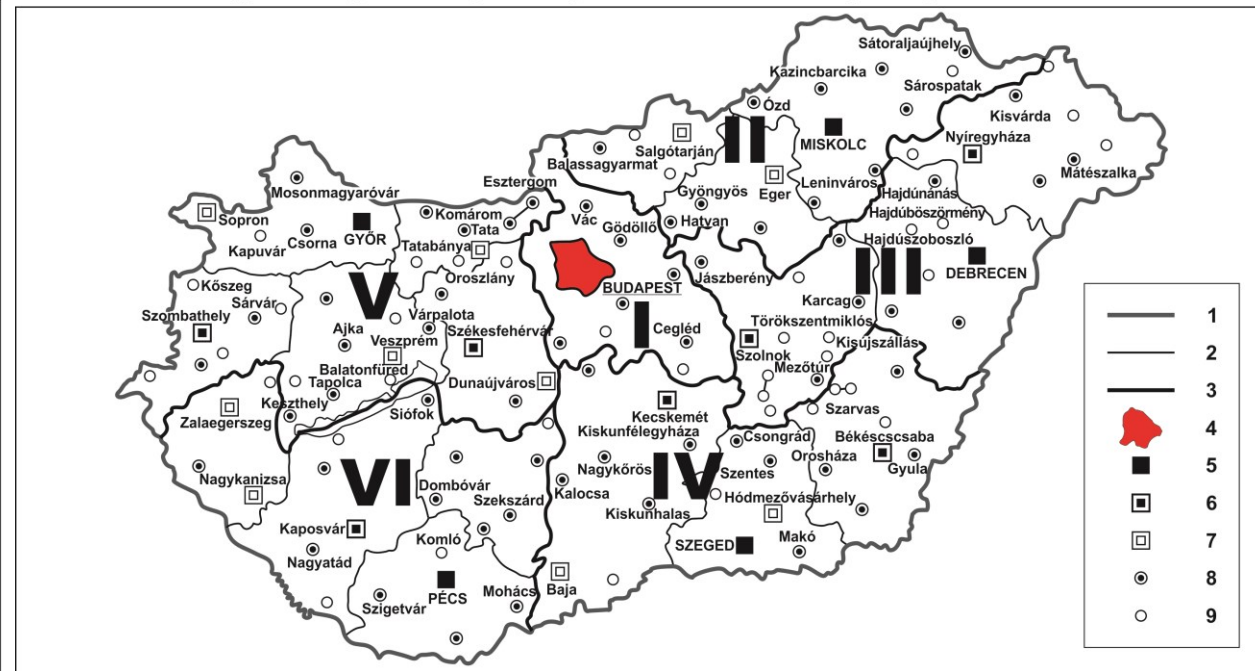

Jelmagyarázat: 1 – Elsősztályú települések; 2 – Másodosztályú települések; 3 – Harmadosztályú települések; 4 – Nem fejlesztendő települések; 5 – Tanyaközpontok és eszmei községek.

Forrás: Hajdú, 2001

61. ábra

Az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió
középfokú és magasabb szerepkörű központrendszer és a tervezési-gazdasági körzetek, 1971

Jelmagyarázat: 1 – Országhatár; 2 – Megyehatár; 3 – Tervezési-gazdasági körzet határa; **Központok** (városok, községek): 4 – Országos; 5 – Kiemelt felsőfokú; 6 – Felsőfokú; 7 – Részleges felsőfokú; 8 – Középfokú; 9 – Részleges középfokú; **Körzetek:** I – Középső; II – Észak-magyarországi; III – Észak-alföldi; IV – Dél-alföldi; V – Észak-dunántúli; VI – Dél-dunántúli.

Forrás: Hajdú, 2001

1971

- Sok szempontból **választóvonal**, a **reformtörekvések csomópontja**.
- **A gazdasági, közigazgatási, területfejlesztési, településhálózat-fejlesztési reform logikusan és okszerűen összekapcsolódott.**
- **Alapkérdés:** meg lehet-e reformálni a megfenekleni látszó szocialista rendszert úgy, hogy stabilitása, fenntarthatósága biztosítva legyen.
- Az egész időszak egyik **sajátos problémája** a terület-, település- és **településhálózat-fejlesztés „beillesztése” a centralizált struktúrába**, amelyeket a korszak egészében az ágazati dominancia jellemzett.

1971. március 16.

1006/1971. évi (III. 16.) korm. határozat a területfejlesztés irányelveiről. Alapelvként mondta ki, hogy „**A területfejlesztési politika a társadalom- és gazdaságpolitika szerves része.**”

Ezen belül fogalmazta meg a településhálózat fejlesztésének a kérdéseit: biztosítani kell egyebek mellett „a településhálózat **korszerűbbé és racionalisabbá** tételét”, valamint „a települések ellátottsági színvonalának közelítésével **mérsékelje** az egyes területek népességének anyagi és kulturális színvonalában meglévő **különbségeket**”.

1007/1971. évi (III. 16.) korm. határozat az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióról. Alapvető célja **olyan településhálózat kialakulásának elősegítése**, amely megfelel a termelőerők célszerű távlati területi elhelyezkedésének, elősegíti a lakossági ellátás megszervezését, közelíti az azonos szerepkörű települések ellátottsági szintjét, mérsékli a városok és a falvak életkörülményeiben meglévő túlzott különbségeket, orientálja a különböző intézményhálózatok telepítését.

Párhuzamok

- A **területi reformkísérletek és koncepciók** a magyar közigazgatás történetének mindig **szerves kísérő momentumai** voltak.
- Nincs olyan államszervezeti, területi kategória, amely kapcsán ne fogalmazhatnánk meg, hogy korszakonként más-más képében, értékében mutatkozott, az aktuális érdekviszonyok szerint.
- Az **intézményrendszer történetileg permanens mozgásban van**, s feltehetően abban marad a jövőben is, hiszen válaszolnia kell az újonnan megjelenő feladatokra, kihívásokra.
- Az „önmozgását” jelentős részben a társadalmi, gazdasági, politikai mozgások generálják, ugyanakkor erőteljesen vissza is hat azokra.

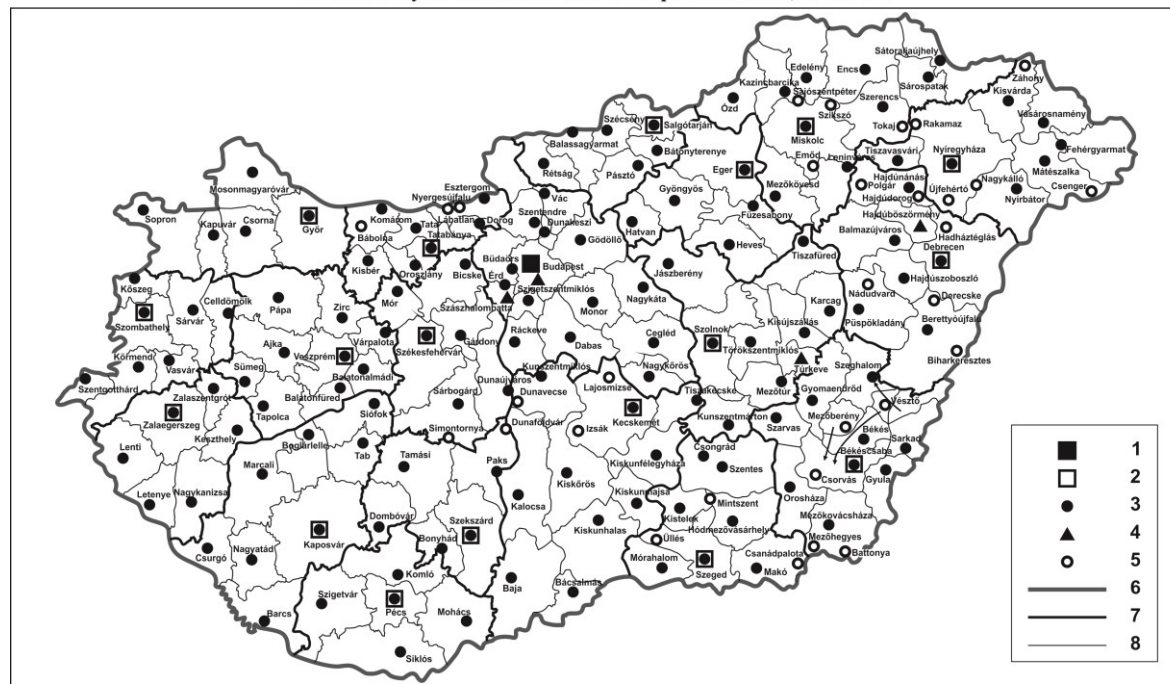
Következtetések

- A területi struktúra történetileg permanensen vitatott.
- A legjobban kidolgozott reformterv is „csak ígérvény”.
- A településfejlesztési és a településhálózat-fejlesztési politika jellegzetes törekvései és szakaszai nagyrészt egybeestek (bár korántsem mechanikusan) a gazdasági, politikai, közigazgatási struktúraváltásokkal.
- Nyilvánosság, társadalmasítás kérdése.
- **A legalapvetőbb kérdés az, hogy milyen módon és milyen földrajzi keretek között valósuljon meg a hatalom területi megosztása.**

Önkormányzatiság

68. ábra

A városkörnyeki beosztás területi és központrendszer, 1984. I. I.

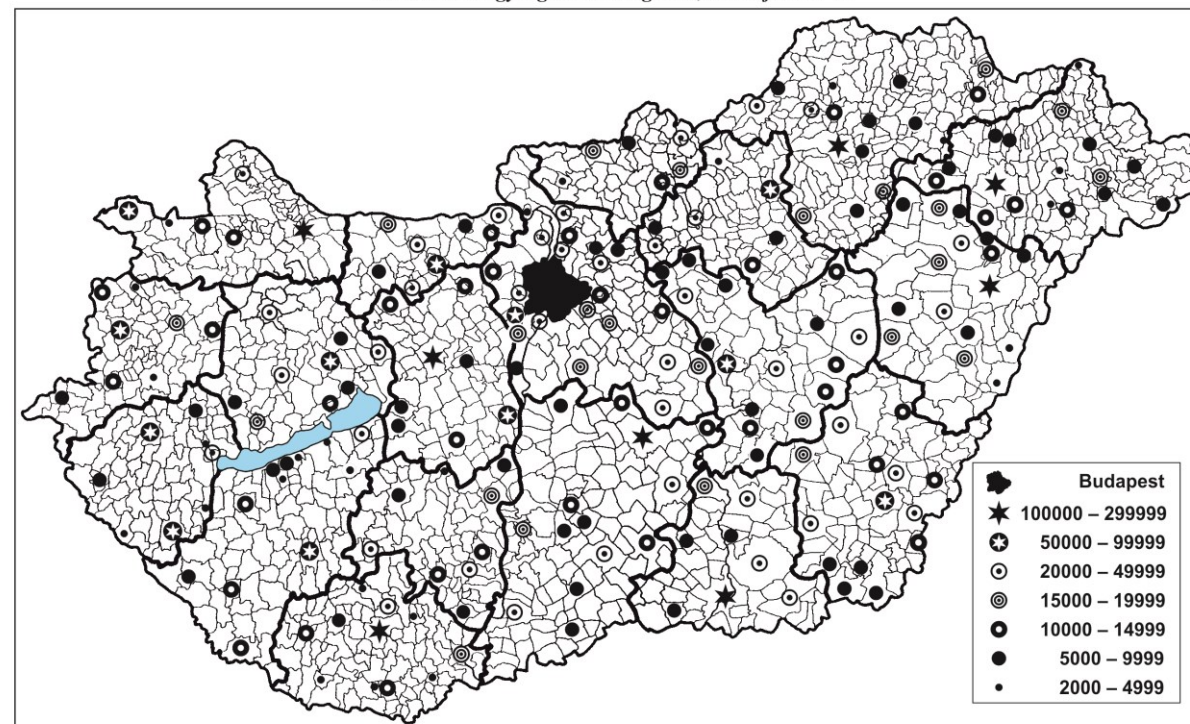

Jelmagyarázat: 1 – Főváros; 2 – Megyeszékhelyek; 3 – Megyei irányításban közreműködő városok (megyei jogú városok, városok, városi jogú nagyközségek); 4 – Városkörnyékkel nem rendelkező városok; 5 – Megyei irányítású nagyközségek; 6 – Országhatár; 7 – Megyehatár; 8 – Városkörnyék határa.

Forrás: Hajdú, 2001

82. ábra

A városok nagyságrendi kategóriái, 2000. január 1.

Forrás: Hajdú, 2001

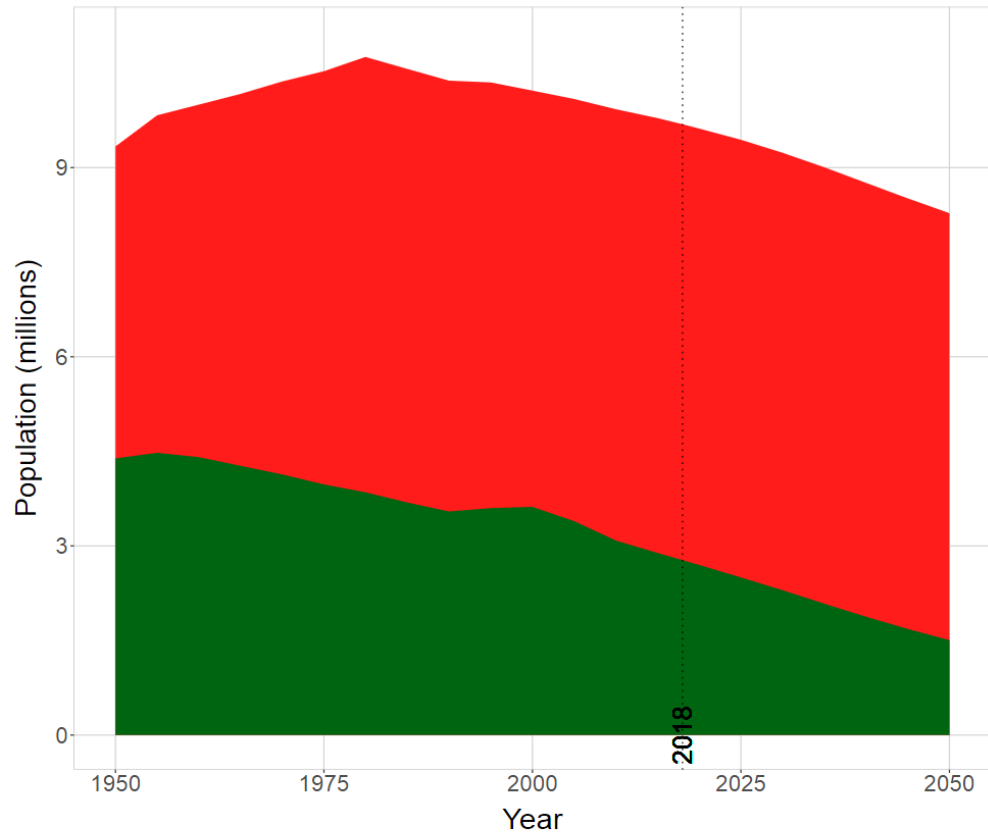
NAPJAINK KIHÍVÁSAIHOZ

Trendek

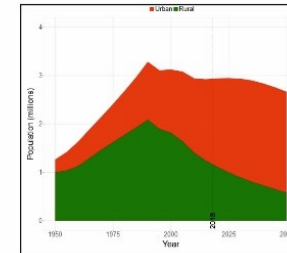
- A **városok** területi fejlődésben játszott **szerepe egyre erősödik**.
- A versenyképességi faktorok közül e hálózat a **legstabilabb** tényező.
- **Városfejlődési trendek: globalizáció és metropolizáció.**
- Aktuális **kelet-közép-európai sajátosságok**:
 - **Demográfiai kihívások.**
 - **Többszintű térszerkezet, elkülönülő fejlődési pályák** (térformáló folyamatok, EU-s és nemzeti fejlesztéspolitika, felzárkózás-leszakadás).
 - A **közép-európai felzárkózási modell** sikeressége és fenntarthatósága.
 - Az orosz–ukrán háború és a globális hálózati társadalom (világvárosi fejlődés) következménye a nemzetállamokra nézve.

Városi és vidéki népesség a poszt szocialista államokban, 1950–2050

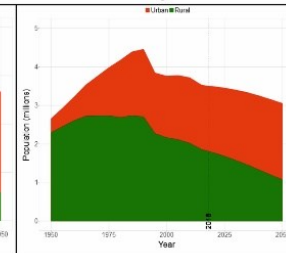
Urban and rural population
Hungary
■ Urban ■ Rural

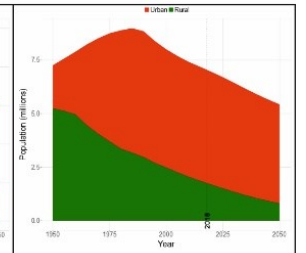
Albania

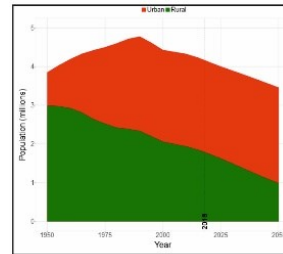
Bosnia and
Herzegovina

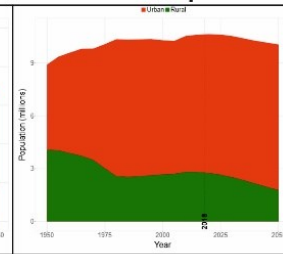
Bulgaria

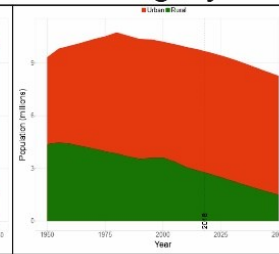
Croatia

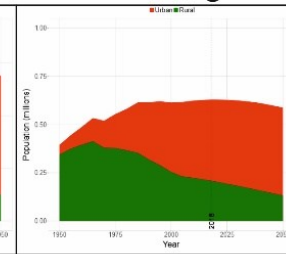
Czech Republic

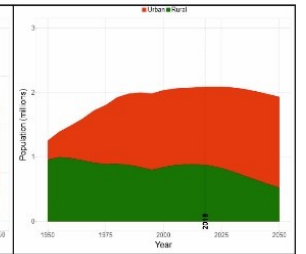
Hungary

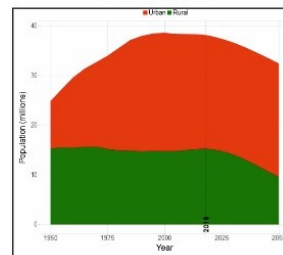
Montenegro

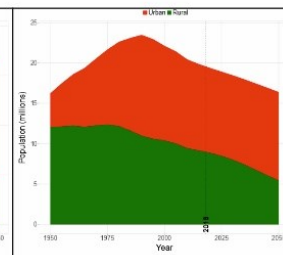
North Macedonia

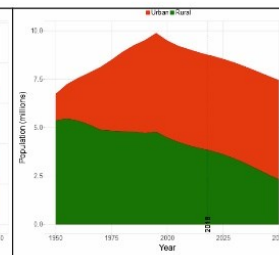
Poland

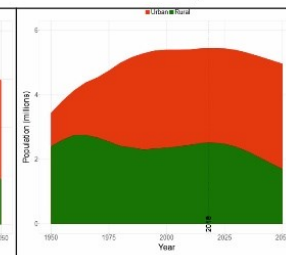
Romania

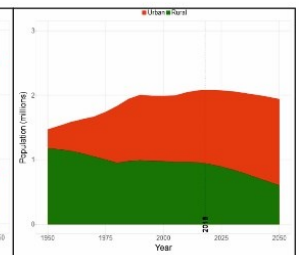
Serbia

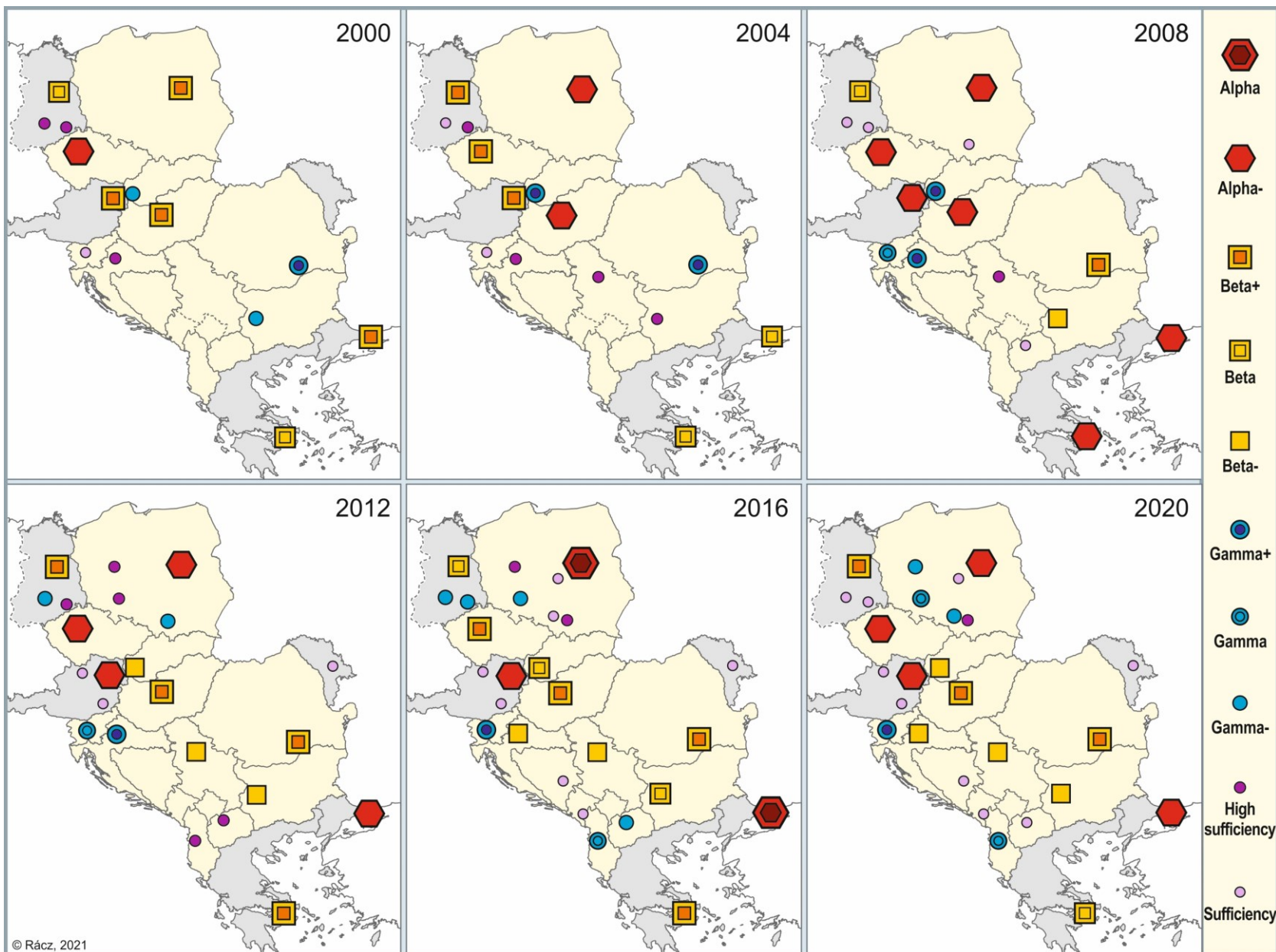
Slovak Republic

Slovenia

Globális városok Kelet-Közép-Európában, 2000–2020

Globális városok (Sassen, 1991): a fejlett termelést segítő szolgáltatások koncentrált jelenléte.

Az **APS irodák** eloszlása megfelel a kialakult főváros-központú hálózatnak.

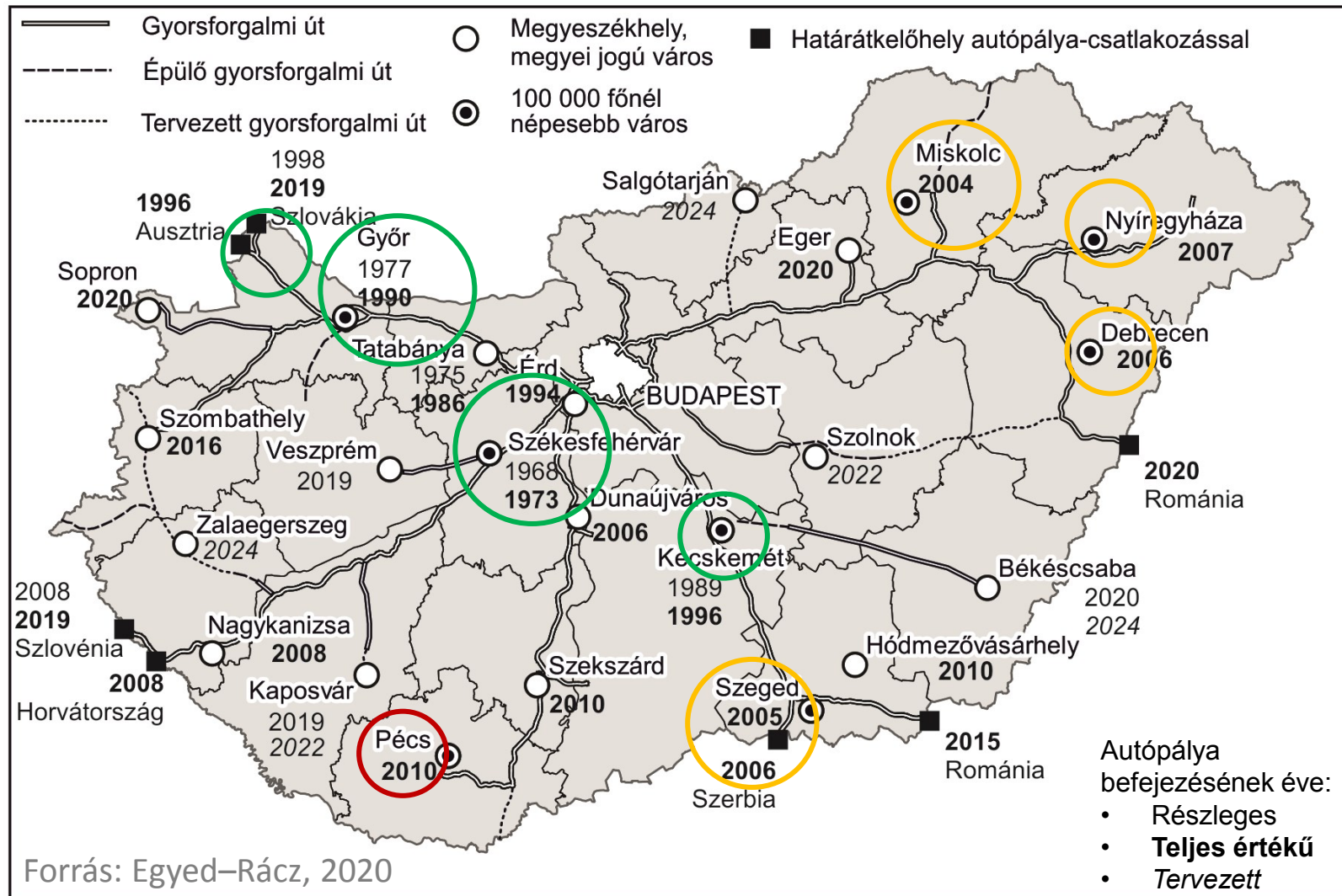
A **fővárosok és a második városok között döntő különbségek** vannak.

Az **APS** (szolgáltatás FDI) és az (ipari) **FDI** közötti kapcsolat.

A globális gazdaságba való integráció **fokozatosan, pontszerűen megy végbe**, és még ma is vannak olyan terek, amelyeket elkerül az FDI.

A **területi egyenlőtlenségek növekedése természetes** velejárója - a globális gazdaság „áramlási tere” csak véges számú csomóponton keresztül zajlik (315–707 város).

A megyei jogú városok autópálya kapcsolatai (2020. december 16-án)

A magyar nagyvárosok pozícionálása

1990-1994: Köztársasági megbízott központja (**6 város**)

1998-2010: Tervezési-statisztikai régió központja; RFT, RFÜ központ (**7 város**)

2004-2006: Növekedési pólusok (**5+2 város**)

2005-2009: Regionális központok (**kísérleti regionalizáció**)

2007-2013: Integrált Városfejlesztési Stratégia (IVS) források nélkül

2008: Funkcionális városi körzet (FVT) településhálózat-fejlesztési koncepciótervezet

2010-től: intézményi koncentráció, funkciók államosítása, gazdasági és politikai funkciók felerősödése, szerepek átrendeződése, új megye-nagyváros kapcsolat (ITS, TOP)

2015-2025: Modern Városok Program (főképp uniós forrás) megyei jogú városok (**23 város**)

2021-től: Új programozási időszak (tervezése, kérdőjelei)

„Térben vak” kormányzás. Személyes politikai kapcsolatokon alapuló látens fejlesztések.

Egyik intézmény vagy terv sem foglalkozik a város/településhálózattal mint rendszerrel!

Az OFTK újragondolásához

Tervrendszer – örökzöld kérdések

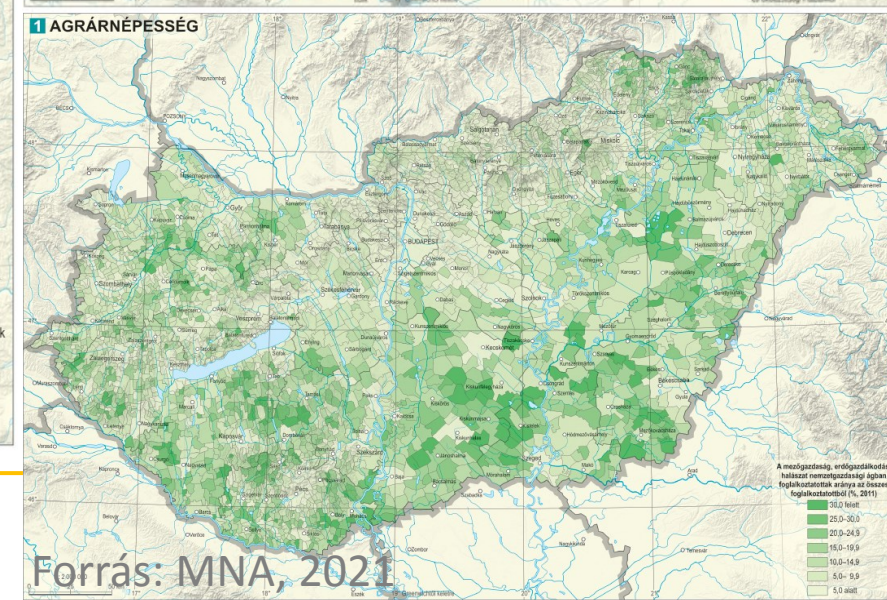
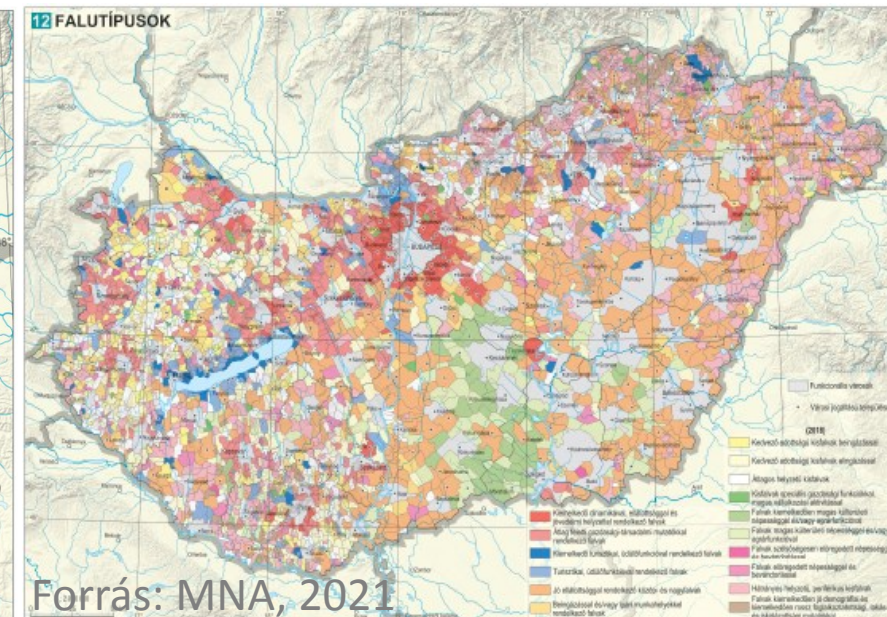
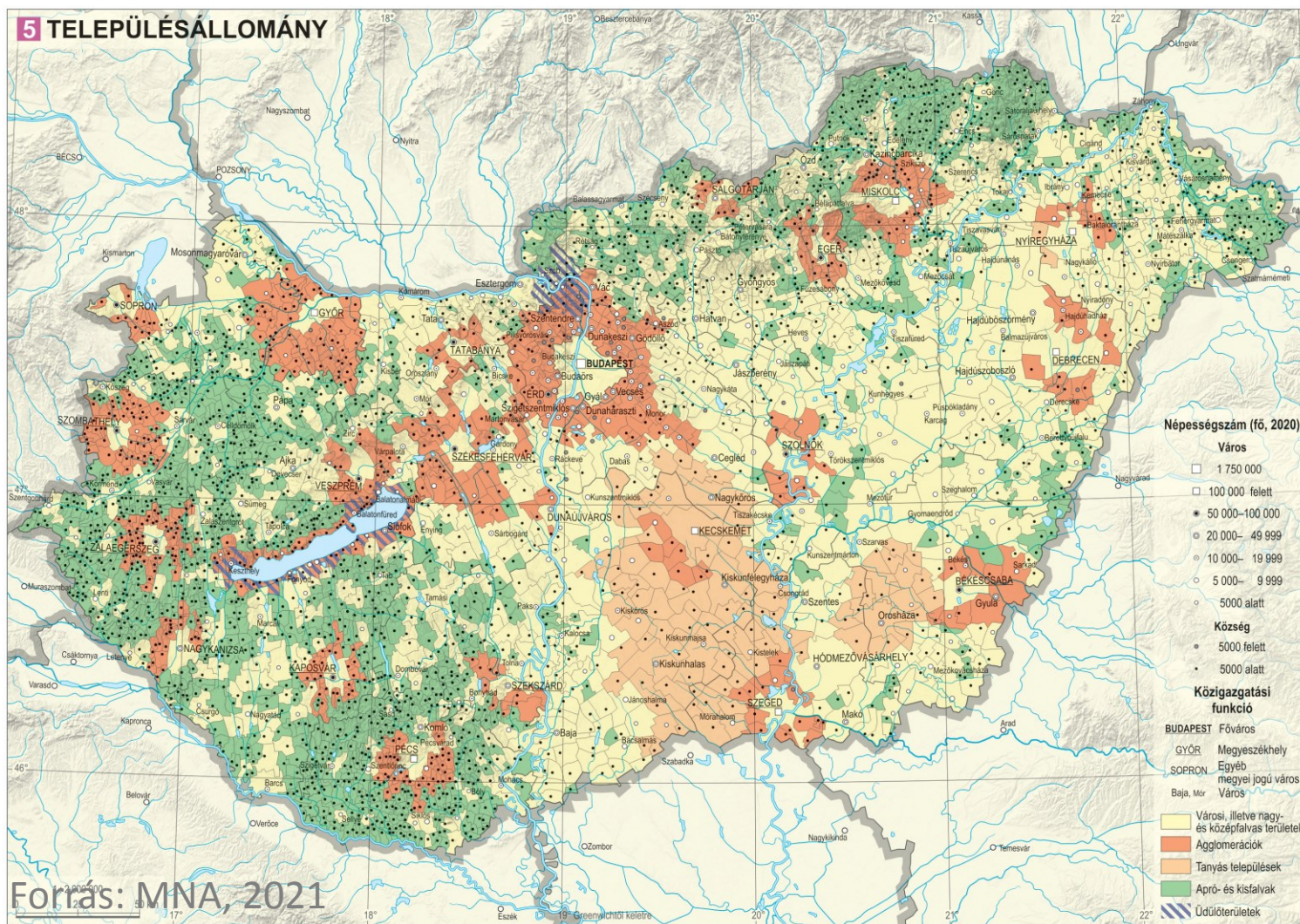
- uniós – nemzeti
- ágazati – területi
- fejlesztés – rendezés
- terület – vidék – település
- szintek – hierarchia
- hagyományos – új/egyéb
- stratégiai – forrásorientált
- tervek – gyakorlat

**A tervezés integráló eleme a lokalizált tér (Faragó).
Intézményi bizonytalanság (gyengeség).**

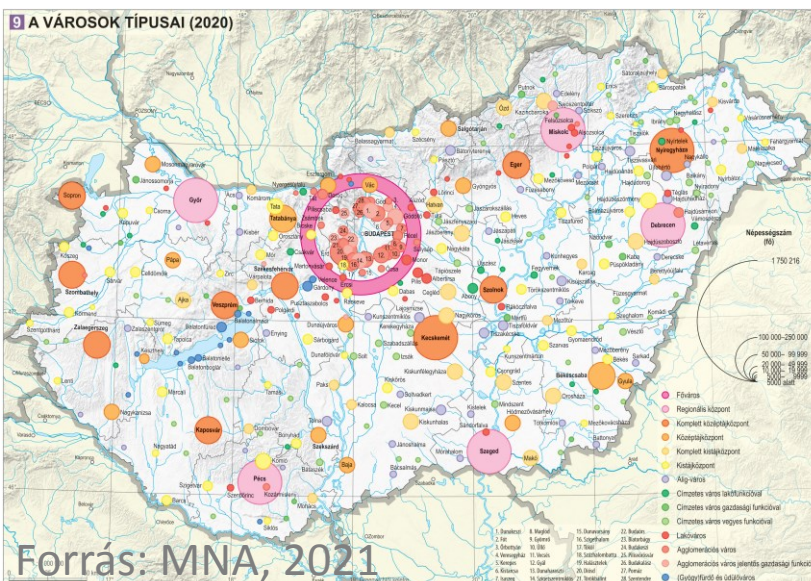
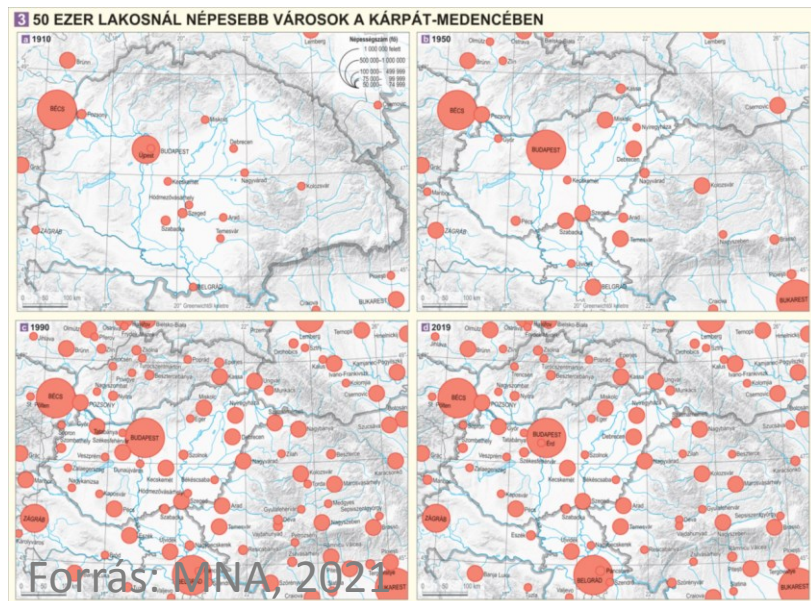
Válaszadási kényszerek

- Budapest
- Ellenpólus(ok)
- Városfejlesztési fókusz
- Vidéki központok
(a periféria centrumai)
- Elnéptelenedő
települések

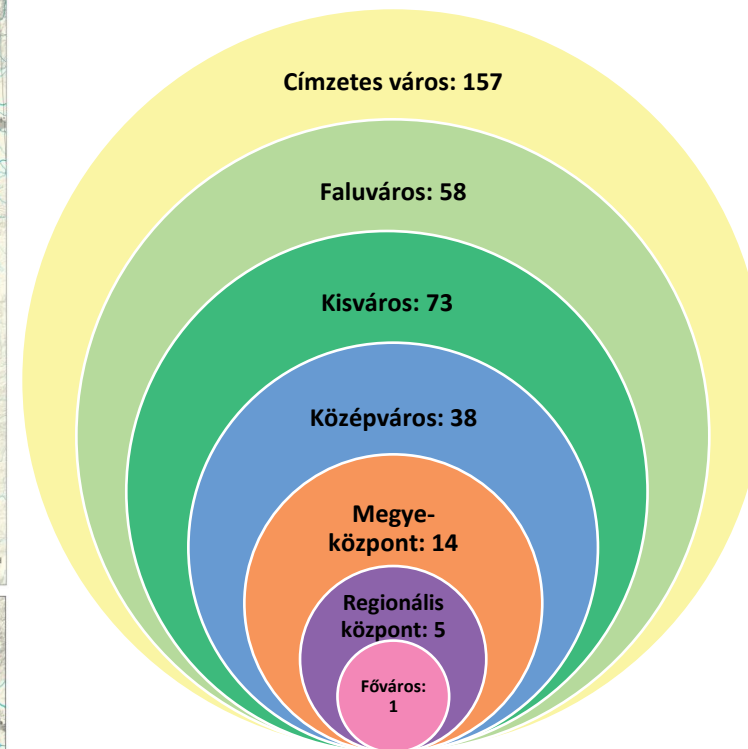
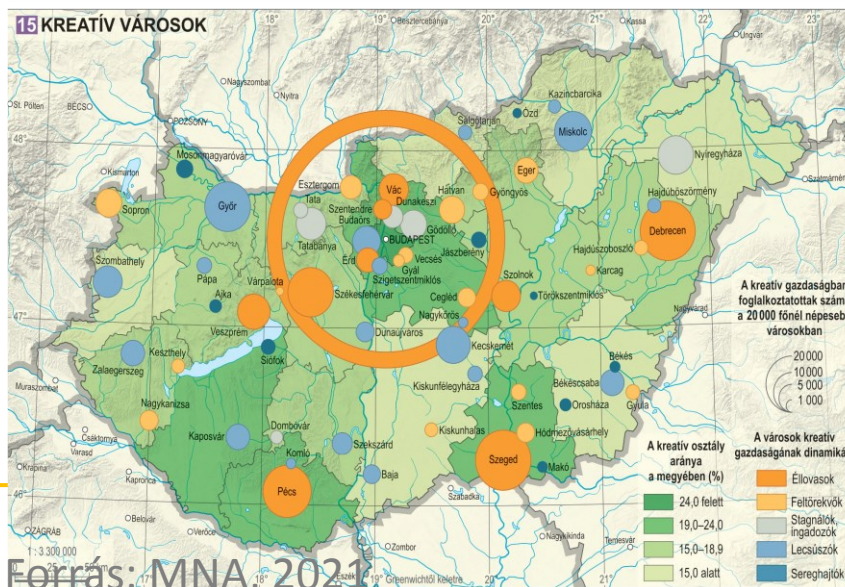
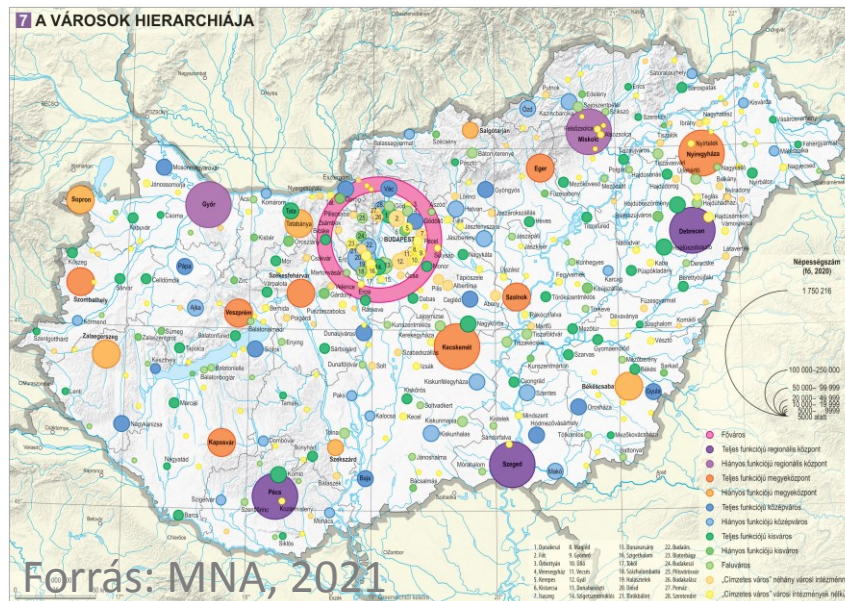
Tér- és településtípusok

Városfejlődés

Városhierarchia

Köszönöm figyelmüket!

szracz@rkk.hu

Dunántúli Tudományos Intézet Alapítva: 1943